

ТЕНГЛИК ВА БАХТ ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРДА ТУТГАН ЎРНИ

Салимов Бахриддин Лутфуллаевич

Тошкент давлат транспорт университети профессори в.б.

Абдусатторов Фатхулла Хайрулла ўғли

Тошкент давлат транспорт университети талабаси

Ғанибоев Дилмурод Анваржон ўғли

Тошкент давлат транспорт университети талабаси

АННОТАЦИЯ

Мақолада ижтимоий муносабатлардаги тенгсизлик ва бахт борасида ҳам тўхталиб ўтилган, ҳамда кишилик жамиятидаги мазкур тушунчалар мана бир неча минг йилки ўз қадр-қимматини йўқотмасдан келаётганлиги, ўтмиш замоннинг барча даврларида яшаган кўп алломалар бу масалага муҳим омил сифатида қарашганлиги таҳлил этилган.

***Калит сўзлар:** тенглик, тенгсизлик, бахт, фаровонлик, жамият, имтиёзлар.*

АННОТАЦИЯ

В статье также обсуждались неравенство и счастье в социальных отношениях, и анализировалось, что эти понятия в человеческом обществе приходят, не теряя своего значения, уже несколько тысяч лет.

***Ключевые слова:** равенство, неравенство, счастье, благополучие, общество, блага.*

ABSTRACT

In the article, inequality and happiness in social relations were also discussed, and it was analyzed that these concepts in human society have been coming without losing their value for several thousand years.

***Key words:** equality, inequality, happiness, well-being, society, benefits.*

КИРИШ

Бир нарсани унутмаслик лозимки, фақат тартибларни бўлишигина жамиятдаги тенгликни таъминлаб бера олмайди. Зеро бунинг учун жамиятда белгиланган тартибларга ҳамма бирдек риоя этишлари талаб этилади¹. Айниқса, давлатни бошқараётган табақа вакиллариининг тартибларга риоя этишлари ниҳоятда муҳим аҳамиятга эгадир. Бу шуниси билан аҳамиятлики: биринчидан,

¹ Salimov, Bakhriddin Lutfullaevich (2023). OPINIONS OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS ON SOCIAL RELATIONS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (1-2), 178-182.

жамиятнинг юқори табақа вакилларининг билимлари, кўникмалари, тажрибалари баланд ва умуман олганда бошқа жиҳатдаги имкониятлари юқориқандир; иккинчидан, ҳар қандай жамиятдаги мавжуд тартиблар ўша жамиятдаги юқори, яъни элита табақа вакиллари томонидан яратилади; учинчидан, юқори табақа вакиллари камчилик бўлганлари учун қолган жамият аъзолари томонидан доимий равишда назорат остида бўладилар; тўрттинчидан, юқори табақа вакиллари хатти-ҳаракатлари бошқалар учун ўрнак бўлиш хусусиятига эга, шунингдек, нафрат уйғотиши ҳам мумкин. Конфуций жамият ва ундаги ижтимоий муносабатлар ҳақида мулоҳаза юритар экан у тенгсизлик ва нотинчлик борасида ҳам тўхталиб ўтади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Айтиш мумкинки, кишилиқ жамиятидаги мазкур муаммо мана бир неча минг йилки ўз қадр-қимматини йўқотмасдан келаётир². Ўтмиш замоннинг барча даврларида яшаган кўп алломалар бу масалага жиддий равишда ёндашишган ва жамият осойишталигини сақлаб, келгусида барқарор ривожланишини таъминлайдиган муҳим омил сифатида қарашган. Улар, нафақат ўзлари яшаётган жамиятни, балки, келгуси авлодлар яшайдиган жамиятларни юксалтириш учун қандай тадбирларни амалга ошириш кераклиги борасида бош қотиришган. Бу борада Конфуций: «Давлат бошқарувчилари ва оила бошлиқлари камбағалликдан эмас тенгсизликдан қўрқишлари, шунингдек, ёлғизликдан эмас, осойишталик йўқлигидан қўрқишлари керак³. Негаки, моддий бойликларни тенглик билан тақсимланиши камбағаллика йўл қўймайди. Ҳамма нарса бир-бирига ўзаро мувофиқ келадиган, ривожланган жамиятда эса ёлғизлик йўқ. Шунинг баробарида осойишталик ҳукм сурган жамиятда хавф-хатарлар остида яшайдиганлар бўлмайди»⁴.

Қадимги машҳур фалсафий оқимлардан бири даосизмда ҳам тенглик асосий ғоялардан бири сифатида эътироф этилган. Улар қадимий даврларда, яъни ибтидоий жамоа тузумида мавжуд бўлган, мутлоқ тенглик ҳукм сурадиган ҳаёлий идеал жамиятга қайтишни орзу қилишган. Уларнинг назарида бундай жамиятда “Ҳукмдор ҳам, унга тобе инсонлар ҳам йўқ. Одамларга кишан тақилмаган ва бирон бир нарсага мажбуран боғлаб қўйилмаган. Ҳамма нарсани

² Салимов Бахриддин Лутфуллаевич, Ҳасанов Миршод Нўъмонович. ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 2, Issue 4, 2022. -P.1345-1354.

³ Salimov, Bakhriddin Lutfullaevich (2023). OPINIONS OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS ON SOCIAL RELATIONS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (1-2), 178-182.

⁴ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

ўзлари яратганлар. Қурол-яроғни билмаганлар, зўравонликларга чидашга мажбур бўлмаганлар. Шон-шуҳрат ва шармандали ҳолатларни ҳам кўрмаганлар. Қўшинларга бирлашишмаган ва ҳарбий юришларда ҳам иштирок этишмаган»⁵. Кўриниб турганидек, ушбу хулосаларда утопик, яъни хаёлий жамият ҳақида мулоҳазалар юритилган. Гарчанд, унда юксак инсоний ғоялар мадҳ этилган бўлсада, аммо ҳақиқий, реал ҳаётда бу ғояларнинг руёбга чиқиши ўта мушкул ишдир. Негаки, барча инсонлар бир хилда фикр юритишмайди, уларнинг орзу-умидлари ва интилишлари ҳам ҳар хил. Шундай экан, ҳеч қандай куч ёки ғоя ва мафкуралар инсонлар ҳаётини бир хил қолипга тушириш қудратига эга эмасдир. Лекин, бу тенглик керак эмас деган хулосага олиб бормаслиги лозим. Ижтимоий муносабатларнинг барқарор фаолият юритиши учун ушбу муносабатларнинг субъекти бўлган одамлар орасида тенглик ўрнатилиши керак. Ижтимоий муносабатларнинг система сифатида барқарор ишлаши, ижтимоий муносабатлар доирасида имтиёзлар бўлмаслигини тақозо этади ⁶ . Имтиёзларнинг у ёки бу тарзда берилиши тенгсизликни келиб чиқишига сабаб бўлади. Аввал кичкина, арзимас бўлиб туюлган тенгсизликлар эса кейинчалик авж олиб жамиятларни инқирозга олиб борувчи жуда катта ижтимоий хавфга айланиб кетиши мумкин.

Қадимги Ҳиндистондаги фалсафий – диний оқимларда ижтимоий муносабатлар ўзига хос тарзда таҳлил этилган. Бу ердаги «Барча фалсафий мактабларнинг ягона мақсади бу – ҳаммани бахт-саодатга эришиш йўлини ёритишдан иборат»⁷ бўлган. Ўзи инсоният онгли мавжудот сифатида фаолият кўрсатаётган пайтдан бошлаб қай тарзда ўзи учун бахтли ҳаётни таъминлаш борасида бош қотириб келган. Албатта, бу ўринда бахт тушунчаси турли замонларда турлича мазмун аҳамият касб этиб келган. Масалан, қадимий ибтидоий жамоа тузумининг илк босқичларида тирик қолиш учун озиқ-овқат топиш ва оддий бошпанага эга бўлиш одамлар ҳаётининг бош мақсади бўлган. Ибтидоий одамларнинг барисини бутун умрлари ана шу кундалик эҳтиёжларини қондириш йўлида ўтиб кетган. Эркакларнинг доимий вақтлари овда ўтган бўлса, аёллар эса кун буйи рўзғор юмушлари билан банд бўлишган. Минглаб, ўн минглаб ва юз минглаб йиллар ана шу тарзда давом этган. Чорвачилик ва деҳқончиликни ҳамда ҳунармандчиликни вужудга келиши ва

⁵ Салимов Б. Л., Мазбутов Д., Жўраев А. (2022). ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРДА ТЕНГЛИК ВА ТЕНГСИЗЛИК ҚОНУНЛАР ВА УРФ -ОДАТЛАРНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(6), 11–17.

⁶ Salimov, Bakhriddin Lutfullaevich (2023). OPINIONS OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS ON SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (1-2), 178-182.

⁷ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

ривожланиши билан одамларнинг турмуш тарзлари ва ҳаётга бўлган муносабатлари ўзгара борган. Одамлар фақат бугунни эмас, балки эртанги кунни ўйлаб ҳам яшай бошлашган. Ҳайвонларни ҳонакилаштирилиши ва кўпайтирилиши одамларнинг гўштга бўлган эҳтиёжини қондириб, уларни доимий тарзда ҳаётларини хавф-хатарга қўйиб овда юришларига чек қўйган. Дехқончиликни йўлга қўйилиши орқасидан эса бир неча кунларга ва ойларга, ҳаттоки йилларга етадиган мўл-кўл ҳосил тўплаш имконини берган. Одамлар энди емиш қидириб сарсон-саргардон бўлиб юриш азобидан халос бўлишган. Ҳунармандчиликнинг таракқий этиши одамлар ҳаётини қулайлаштиришга, уларнинг маиший турмушларининг яхшиланишига хизмат қила бошлаган⁸. Ҳунармандчиликнинг темирчилик, кулолчилик, туқувчилик, заргарлик каби соҳаларининг ривож ва меъморчиликнинг шаклланиши кишилик тарихида янги босқичга йўл очиб бера бошлади. Шу тариқа одамларнинг ҳаётга бўлган муносабатлари ўзгариб, улар энди бахт деганда фақат шунчаки кун кечириш эмас, балки эртанги кун учун, келажак учун яшашни, бунинг учун доимий меҳнат қилиш ва изланишда бўлиш лозимлигини англай бошладилар.

Бироқ, инсоният ҳар доимо ўз хоҳлагандек яшай олмаган. Минглаб йиллар мобайнида ҳукм сурган ижтимоий муносабатлар инсонларга ўзлари орзу қилган бахтга етишиш имконини бермаган⁹. Ижтимоий муносабатлар доирасидаги зиддиятлар авж олган бўлиб, асосий бойликлар ва ҳукмронлик жамиятдаги муайян ижтимоий қатламлар қўлида бўлган ва улар роҳат-фароғатда яшашган. Жамиятдаги мавжуд бошқа кўпчилик одамларнинг ҳаёти эса мақтагуйлик аҳволда бўлмаган. Мухтожлик ва ноҳақлик улар турмуш тарзининг одатий ҳамроҳи бўлган. Ўз замонасининг илғор фикрли кишилари ўша даврлардаги ижтимоий адолатсизликларнинг мавжудлигини тушуниб етишган ва уни бартараф этиш чора-тадбирларини излашган¹⁰. Улар жамиятда яшовчи ҳамма инсонларни аҳилликда, фаровонликда, тинч-осуда бахтли ҳаёт кечиришларининг тарафдори бўлишган. Бунинг учун ўз ғоя ва қарашларини илгари суришган ҳамда жамият ҳаётига нисбатан татбиқ этишга даъват этишган. Лекин, аввалги даврлардаги ижтимоий муносабатларнинг табиати, ҳукмрон бошқарувчи синф вакилларининг шавқатсизлиги, боз устига паст табақа вакилларининг, ўша давр ибораси билан айтганда, авом халқнинг ўз ҳақ-ҳуқуқларини билмаслиги ва бунинг учун курашиш лозимлигини англаб

⁸ Salimov, Bakhridin Lutfullaevich (2023). OPINIONS OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS ON SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (1-2), 178-182.

⁹ Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022). ЖАМИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШУВИДА БОШҚАРУВ ВА ТАРБИЯ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (11), 359-365.

¹⁰ Salimov, Bakhridin Lutfullaevich (2023). OPINIONS OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS ON SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (1-2), 178-182.

етмаслиги, бирдамликнинг йўқлиги, лоқайдлик ва мутейлик кайфиятининг устуворлиги уларнинг бахтли ҳаётга эришишларига монейлик қилган¹¹.

ХУЛОСА

Оқибатда, воқеликнинг асл моҳиятини англаб етмаган одамларнинг бу ҳаётда бахтга эришишга бўлган умидлари сўнади ва улар «Инсон юксак бахт-саодатга эришиш учун ўзи яшаб турган мавжуд борлиқликдан воз кечиши керак»¹² чунки ҳақиқий «Бахт бу дунёдаги эмас, балки у дунёдаги бахтдир»¹³ деган хулосага келишади. Ушбу мазмундаги хулоса нафақат Ҳиндистонда, балки бошқа ҳудудларда ҳам кенг тарқалган. Зеро, жамиятлардаги ижтимоий тенгсизлик, кўпчилик халқнинг машақатли турмуш тарзи, бахтли ҳаётдан мосуво бўлиши ҳамма жойда бирдек мавжуд бўлган. Бу ҳаётда бахтли бўла олишга кўзи етмаган оддий халқ учун эса нариги дунёда роҳат-фароғатда яшашни ваъда қилувчи фалсафий ва диний таълимотлар жуда хўш келган. Лекин, буни тўғри мазмундаги хулоса деб бўлмайди. Шу ўринда бир нарсани айтиб ўтиб кетиш лозимки, ўрта асрларда яшаб ўтган Марказий Осиёлик буюк алломалардан бири Абу Наср Форобийнинг таъкидлашича, жоҳиллар шаҳри тоифасига кирувчи «Адашган шаҳар аҳолисининг фикрича, бахт-саодатга фақат ўлгандан кейин етишиш мумкин»¹⁴.

REFERENCES

1. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
2. Salimov, B. L. (2023). OPINIONS OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS ON SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(1-2), 178-182.
3. Салимов, Б. Л. (2022). ЖАМИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШУВИДА БОШҚАРУВ ВА ТАРБИЯ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3(11), 359-365.

¹¹ Salimov, Bakhriddin Lutfullaevich (2023). OPINIONS OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS ON SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (1-2), 178-182.

¹² Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

¹³Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022). ЖАМИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШУВИДА БОШҚАРУВ ВА ТАРБИЯ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (11), 359-365.

¹⁴ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

4. Салимов, Б. Л., Мазбутов, Д., & Жўраев, А. (2022). ИЖТИМОЙЙ МУНОСАБАТЛАРДА ТЕНГЛИК ВА ТЕНГСИЗЛИК ҚОНУНЛАР ВА УРФ-ОДАТЛАРНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(6), 11-17.
5. Jurayev, S. S. O. (2021). Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi. *Academic research in educational sciences*, 2(Special Issue 1), 395-401.
6. Салимов, Б. Л., & Ҳасанов, М. Н. (2022). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 1345-1354.